

Marta Derek¹, Sylwia Dudek-Mańkowska²

¹Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski,
Zakład Geografii Turyzmu i Rekreacji
e-mail: m.derek@uw.edu.pl

²Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski,
Zakład Geografii Miast i Organizacji Przestrzennej
e-mail: s.mankowska@uw.edu.pl

ROZWÓJ HISTORYCZNY POWIŚLA

The history of urban development of Powiśle (Warsaw)

Słowa kluczowe: Powiśle, tereny nadrzeczne, Wisła, rozwój historyczny miasta, relacje miasto-rzeka

Key words: Powiśle, riverside areas, Vistula, history of urban development, city-river relationships

WPROWADZENIE

Powiśle to obszar położony w dzielnicy Śródmieście w Warszawie, poniżej skarpy wiślanej, ograniczony od wschodu Wisłą, od południa ulicą Górnośląską, a od północy ulicą Nowy Zjazd. Historycznie Powiśle składa się z Powiśla właściwego oraz Mariensztatu. Jednakże często rozumiane jest szerzej, jako cały śródmiejski obszar położony poniżej skarpy, a więc wraz z Solcem.

Pierwsza wzmianka o Powiślu pochodzi z dokumentu wydanego przez Bolesława Śmiałego w 1065 r. W okresie średniowiecza na tym nadwiślańskim terenie powstało wiele obiektów związanych z aktywnym handlem wiślanym, jak przystanie rybackie, magazyny towarów, młyn, browary, cegielnie. Zarówno zagospodarowanie jak i funkcje Powiśla od zawsze związane były ściśle z Wisłą. Niegdyś obszar ten, pozbawiony zabezpieczeń przeciwpowodziowych, był silnie zalewany przez rzekę, co utrudniało wznoszenie trwałej zabudowy mieszkaniowej, ale sprzyjało handlowi i rybołówstwu. W późniejszym okresie to dzięki bliskości Wisły Powiśle stało się pierwszą w Warszawie dzielnicą przemysłową. Tu zlokalizowane były ważne zakłady przemysłowe oraz skromne domy dla robotników. Ta biedna i gęsto zaludniona dzielnica rozwijała się w bliskim sąsiedztwie Traktu Królewskiego. Wiek XX przyniósł kolejne zmiany: upadek zakładów przemysłowych, ale także nowe inwestycje na tym obszarze. Nastąpiła powolna zmiana wizerunku Powiśla oraz „zwrócenie” dzielnicy ku rzece. Po wojnie zrezygnowano z planów „przy-

bliżenia” miasta i rzeki. Jednak ostatnie lata to okres kolejnych ważnych inwestycji na Powiślu. Wzrasta jego znaczenie, jest częściej odwiedzane zarówno przez mieszkańców jak i inwestorów. Przekształceniom poddawane są zdegradowane tereny przemysłowe, które uzyskują nowe funkcje.

Okres rozwoju Powiśla można podzielić na trzy zasadnicze okresy. Pierwszy z nich, okres przedindustrialny, skończył się w zasadzie dopiero z końcem XVIII wieku. Na przełomie wieków XVIII i XIX zaczął się tu intensywnie rozwijać przemysł – okres industrialny trwał do początku XX wieku. Wówczas fabryki zaczęły przenosić się na bardziej dla nich dogodne tereny, przede wszystkim na Wołę i na Pragę. Powiśle zaczęło stopniowo przechodzić w okres rozwoju postindustrialnego już w okresie międzywojennym. Jednak dopiero po transformacji, wraz z nadejściem gospodarki wolnorynkowej, te atrakcyjne tereny nadrzeczne zaczęły zajmować należne im miejsce w strukturze miasta.

FAZA PRZEDINDUSTRIALNA

Jak już zauważono, pierwsza wzmianka o Powiślu pochodzi z dokumentu wydanego w 1065 roku. W okresie średniowiecza na tym terenie powstało wiele obiektów związanych z aktywnym handlem wiślanym. Ważnymi ośrodkami tego okresu były dwie osady: Rybaki z przystanią rybacką i składami do przechowywania zboża, oraz Solec – ośrodek wymiany towarowej i miejsce przeprawy przez Wisłę do Kamiona, gdzie od XVI w. odbywały się elekcje królów. Mimo niewątpliwego rozkwitu i rozwoju terenów podskarpia nie stanowiły one jednak fragmentu rozwijającej się Warszawy, ze względu na częste zniszczenia powodowane wylewami Wisły. Czynnikiem ten przez wieki hamował rozwój osadnictwa na Powiślu. Wylewom sprzyjał nie tylko fakt, iż dosyć długo nie istniały tu poważne zabezpieczenia przeciwpowodziowe, ale także to, że dawniej koryto Wisły niemal wszędzie sięgało do podnóża skarpy (Handke 2007). W. Koleżak (1901) pisał, że Wisła płynęła jeszcze na początku XVII wieku nawet w odległości kilku kroków od murów zamkowych. Na niebezpieczeństwo powodzi grożące tym terenom dwa razy do roku – „marcówka” i „jakubówka” lub „świętojanka” – narażane były przede wszystkim tereny pod skarpią, tzw. „dolne ulice” (Kasprzycki 1997) lub „dolne miasto” (Handke 2007). Na zagrożenie powodzią nakładały się także kwestie własnościowe: wzdłuż Dobrej, Solca, Czerniakowskiej grunty po wschodniej (wiślańskiej) stronie ulic były własnością głównie magistratu, skarbu państwa lub wojska rosyjskiego, co nie przyciągało prywatnych kamieniczników (Kasprzycki 1997).

W XVII wieku, po najeździe szwedzkim, ruiny i gruzy zniszczonego miasta wywieziono na teren podskarpia. Rozpoczęte w tym okresie prace regulacyjne i umacniające brzegi rzeki trwały wiele lat i były początkiem tworzenia dzisiejszego Powiśla. W II połowie XVII w. na wiślane nadbrzeże zaczęła wkraczać stała

zabudowa mieszkaniowa, przede wszystkim jednak zaczęły powstawać pierwsze jurydyki.

Jurydyki warszawskie oraz praskie były terenami znajdującymi się w obrębie miasta i na gruntach podmiejskich, jednak wydzielonymi z zakresu działania sądownictwa i administracji miejskiej. Dysponowały osobną organizacją miejską i własnymi zarządami. Miały zwiększyć dochody właścicieli i uniezależnić się od monopoli cechowych. Skupiały warsztaty rzemieślnicze, stanowiąc poważną konkurencję dla rzemiosła miejskiego (Mórawski 2003). Były one w prywatnym posiadaniu magnaterii, szlachty, duchowieństwa lub klasztorów. Początek jurydykom dała ustawa sejmowa z 1559 r. Na terenie Powiśla do II połowy XVIII w. funkcjonowało ich sześć: Solec, Tamka-Kałęczyn, Aleksandria, Ordynacka, Mariensztat oraz Stanisławów. Jurydyki aktywnie rywalizowały w handlu i w wytwórstwie ze Starym i Nowym Miastem; w początkowej fazie swojego istnienia wpłynęły one na rozwój niektórych gałęzi przemysłu i rzemiosła. Miało to wpływ na rozwój gospodarczy i demograficzny Powiśla. Wiązało się też z wytyczaniem dróg i ulic – to właśnie w tym okresie powstały m.in. ulice Browarna i Leszczyńska (wytyczone w 1768), Dobra (1778) czy Drewniana (1786; Zieliński 1995, 1996, 2003). Jurydyki zostały zlikwidowane uchwaloną w 1791 r. ustawą zwaną „Prawem o miastach”, która weszła w życie w 1794 r. Na jej mocy złączono Warszawę w jeden organizm administracyjny. Podkreślano, że jurydyki rozbiły terytorium Warszawy na bezładne zbiorowisko gruntów, nie tworzących żadnego jednolicie administrowanego organizmu (Sosnowski 1930, Mórawski 2003).

FAZA INDUSTRIALNA

W miarę postępu robót regulacyjnych na Wiśle i budowy kamiennych bulwarów Powiśle coraz bardziej się rozwijało. Na przełomie XVIII i XIX wieku, w znacznym stopniu dzięki powstaniu wałów przeciwpowodziowych w 1820 roku, zaczęła rozwijać się tu dzielnica przemysłowa. Głównym czynnikiem lokalizacyjnym nowo powstających zakładów była dostępność wody na potrzeby produkcji oraz ułatwiony transport rzeczny. Powiśle stało się najbiedniejszą i najbardziej zaludnioną dzielnicą Warszawy, w której dominowały niewielkie, drewniane domki robotnicze (w związku z zagrożeniem powodziowym nie wznoszono tam rezydencji, jednak prowadzono prace mające na celu zagospodarowanie terenów nad Wisłą).

Obok istniejących już licznych zakładów rzemieślniczych lokowano tu coraz częściej większe zakłady przemysłowe i fabryki (ryc. 1). W wieku XIX Powiśle (szczególnie okolice Solca) stało się najbardziej uprzemysłowioną dzielnicą Warszawy – największe zgrupowanie manufaktur i fabryk uformowało się na południe od ulicy Tamka, zwłaszcza przy ulicach Solec i Książęcej. Zlokalizowały się tutaj głównie zakłady większe oraz takie, które zużywały surowce o dużym tonażu, sprowadzane transportem wodnym (Misztal 1998; Drozdowski, Zahorski

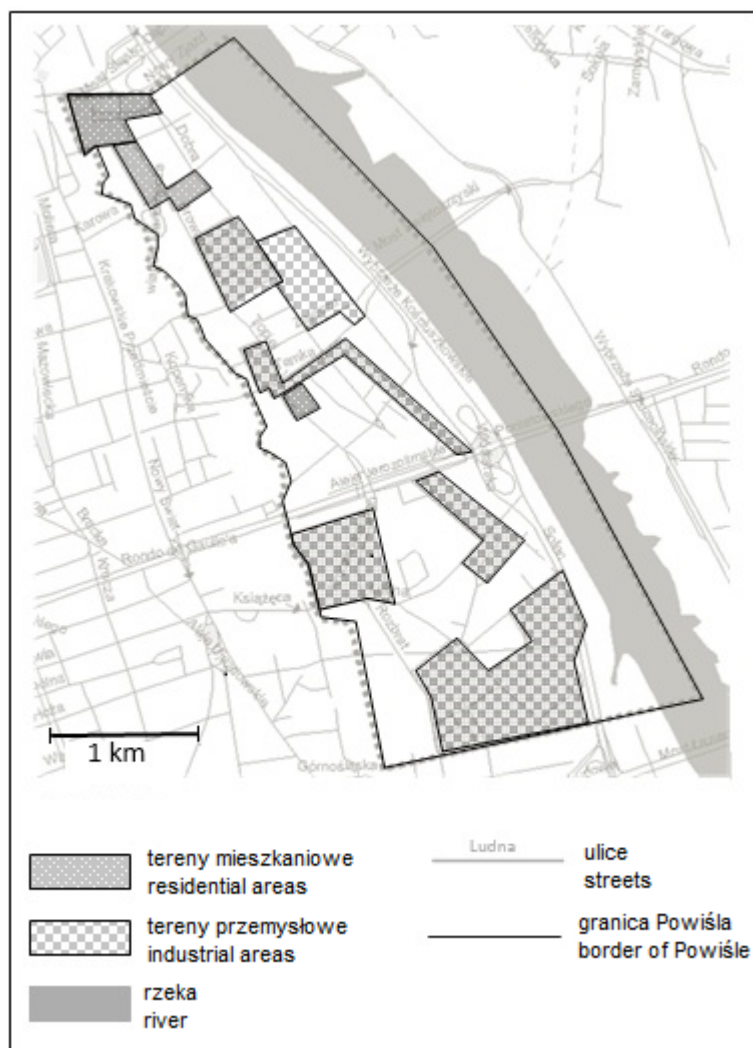
2004). Do końca lat 60. XIX wieku Powiśle skupiało prawie połowę wszystkich zatrudnionych w przemyśle fabrycznym i manufakturowym w Warszawie (Miształ 1998). W okresie 1831-64 do największych przedsiębiorstw można było zaliczyć rządową fabrykę maszyn cukrowniczych, gorzelniczych i innych na rogu Książęcej i Solca, zatrudniającą 300 osób, oraz Warsztaty Żeglugi Parowej Zamoyskiego na Solcu (200 osób; Drozdowski, Zahorski 2004). Wśród innych zakładów przemysłowych z tego okresu można wymienić fabrykę wyrobów z gumy elastycznej Józefa Wimmera na ul. Cichej (od 1837 roku), czy też powstałą po roku 1916 Fabrykę Czekolady i Cukierków Józefa Domańskiego. W latach 1886-87 na działce przy ul. Dobrej 48/50, pomiędzy nieistniejącymi dziś odcinkami ulic Leszczyńskiej i Radnej, powstały zabudowania Rektyfikacji Warszawskiej. Fabryka, wzniesiona przez Towarzystwo Warszawskie Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu, w roku 1914 zatrudniała 50 robotników¹. Z kolei na początku wieku XX na rogu ulic Drewnianej i Topiel powstała Fabryka Czekolady, Kakao i Cukierków „Franciszek Fuchs i Synowie”. O zmianie funkcji tych ostatnich terenów bardzo trafnie pisze J. Kasprzycki (1997, s. 349): „Fuchsowie kupili więc stosunkowo tanio jeden z nie zabudowanych placów Banku Polskiego na Powiślu, dawniej nisko cenionych, bo podmokłych i stale zagrożonych wylewami Wisły”. W podobnym czasie wzniesiono także jeden z najważniejszych zakładów przemysłowych ówczesnego Powiśla, Elektrownię Towarzystwa Elektrycznego w Warszawie (Elektrownię Powiśle). Wybudowana w latach 1903-05 przez paryską firmę Compagnie d'Electricité de Varsovie przy ul. Elektrycznej działała do 2001 roku, a część z jej zabudowań przetrwała do czasów obecnych (Zieliński 1996)².

Powiśle było w tym okresie dzielnicą biedną, zamieszkiwaną przez ubogą ludność polską, zatrudnioną w okolicznych fabrykach, jak również lumpenproletariat (Zieliński 1996). Funkcjonowało tu wiele gorzelni, browarów, karczm, oberży, a nawet domów publicznych. W 1854 r. na ul. Czerniakowskiej i Solcu było zarejestrowanych 38 karczm i szynków³. Miejsca te odwiedzali m.in. studenci Warszawskiej Szkoły Podchorążych oraz mieszkańcy innych dzielnic. M. M. Drozdowski i A. Zahorski (2004, s. 214), powołując się na rysunki Franciszka Kostrzewskiego, piszą: „Powiśle było punktem zbornym całej czeladzi nad-

¹ W roku 1891 zbudowany został drugi zakład, na Pradze, obok składu monopolowego przy ul. Żąbkowskiej. Zabudowania tego zakładu, późniejszej Warszawskiej Wytwórni Wódek Koneser, istnieją do dziś; na temat jego przekształceń zob. Derek 2011.

² Elektrownia należała do tej spółki do 1915 roku, kiedy to przeszła pod zarząd miasta. W l. 1924-36 przejściowo wróciła do Towarzystwa Elektrycznego. Intensywny rozwój elektrowni przypadł na okres międzywojenny, głównie na lata 1922-24 i 1936-39. W 1923 roku od dworca Kowelskiego poprzez Wybrzeże Kościuszkowskie doprowadzono bocznice kolejową, zlikwidowaną w 1974 roku podczas budowy Wisłostrady. Elektrownia została zniszczona podczas obrony Warszawy w 1939 roku, a później w czasie Powstania Warszawskiego (Zieliński 1996). Produkcję prądu wznowiła jednak już w kwietniu 1945. Po zamknięciu w 2001 roku dwa jej gmachy zostały zburzone, by w ich miejscu poprowadzić dojazd do Mostu Świętokrzyskiego (Maczewski, Jaszczyński 2007).

³ <http://www.um.warszawa.pl/o-warszawie/kompedium-wiedzy/powisle?page=0,1>

Ryc. 1. Przeważające funkcje Powiśla w XIX wieku (źródło: opracowanie własne)
Fig. 1. Primary functions of Powiśle in the 19th century (source: own elaboration)

wiślańskiej: przewoźników i rybaków, wyrobników i drwali, ludzi o krzepkich barach i silnym zdrowiu, a niezmordowanych w pracy, którzy każdej mając się roboty żyli z dnia na dzień nie myśląc o jutrze, nie troszcząc się o lepsze czasy, ani rachując na nie”. B. Prus w „Lalce” pisze o Powiślu tak: „(...) ten płat ziemi nadrzecznej, zasypany śmieciem z całego miasta, nie urodzi nic nad parterowe i jednopiętrowe domki barwy czekoladowej i jasnożółtej, ciemnozielonej i pomarańczowej. Nic, oprócz białych i czarnych parkanów, otaczających puste place,

skąd gdzieniegdzie wyskakuje kilkupiętrowa kamienica jak sosna, która ocalała z wyciętego lasu, przestraszona własną samotnością. (...) rudery zapadnięte niżej bruku, z dachami porośniętymi mchem (...) okna łatanie papierem lub zatkanie lachmanem” (Prus 1995). Jeszcze przed nieco ponad stu laty „Na ulicach Powiśla nie było chodników, ani bruków; na place przyległe do Wisły zwożono śmiecie i cuchnące nawozy, a tuż przy brzegu rzeki furmanki z piaskiem zapadały się po osi w topielach błotnych, co i dziś [w 1900 roku – przyp. MD i SDM] zdarza się w porach słotnych” (Koleżak 1901, s. 21).

Dzięki stopniowemu osuszaniu terenów Powiśla i postępującej regulacji Wisły uwolniona od zagrożenia dzielnica szybko zmieniała swe oblicze (Kasprzycki 1997). Choć katastrofalne powodzie nawiedzały ten teren w 1813 roku (jeszcze wtedy większość zabudowań była drewniana), a następnie w latach 1839, 1867, i 1884, to przy powodzi w 1887 roku cytowany autor podaje, że Powiśle było już wówczas w znacznej części solidnie zabudowane murowanymi domami. Na przełomie lat 70. i 80. XIX wieku istniał bowiem na Powiślu wielki ruch budowlany, który wraz ze stopniowym osuszaniem gruntu spowodował większe zainteresowanie inwestorów tymi terenami – na przykład na ulicy Dobrej do roku 1885 wybudowano co najmniej szesnaście kamienic dwu- i trzypiętrowych (Zieliński 1996). Dodatkowym powodem tego ruchu budowlanego była lokalizacja na Powiślu fabryk i zakładów przemysłowych. Niebagatelną rolę odegrała tu wspomniana wyżej Elektrownia Powiśle, dla której pracowników stawiano w okolicy coraz więcej czynszowych kamienic – jak zauważa cytowany już J. Kasprzycki (1997, s. 354), „było to dobre umieszczenie kapitału – lokator, zatrudniony w elektrowni, nieźle zarabiał i zapewniał wypłacalność”.

Choć charakterystyczne dla Powiśla było to, że wiele z tych budowanych w końcu XIX wieku kamienic miało wciąż bardzo niski standard, to jednak trend ten coraz bardziej się zmieniał. J. Zieliński (2003) jako dowody tendencji wzrostu notowań tej dzielnicy wśród inwestorów podaje przykłady kamienic powstałych na ul. Dobrej, w tym m.in. kamienicy na rogu ulic Dobrej i Leszczyńskiej, mającej charakter willi przyfabrycznej z lat 1912-13. W okresie tym zaczęły na Powiślu powstawać pierwsze obiekty użyteczności publicznej (np. w 1906 roku ukończono gmach szkół powszechnych przy ul. Drewnianej 6/8). Na przełomie stuleci wykonano także – w związku z budową mostu im. Księcia Poniatowskiego – dalsze zabezpieczenia brzegu (Kasprzycki 1997). Sam most otwarty został w 1913 roku.

Bardzo ważną inwestycją dla Powiśla, wyraźnie przyczyniającą się do zmiany funkcji tego obszaru, była budowa Wybrzeża Kościuszkowskiego, prowadzona w latach 1824 – 1914. Zaowocowała ona pojawieniem się wielu przystani rzecznych oraz wprowadzeniem na Wisłę statków parowych. Zapobiegła również wyraźnemu oddzieleniu się Powiśla od reszty miasta.

FAZA POSTINDUSTRIALNA

Okres międzywojenny

Choć pierwsze symptomy końca epoki uprzemysłowienia na Powiślu widać już było na początku XX wieku, m.in. na skutek rozwoju transportu kolejowego i w konsekwencji przenoszenia przemysłu na Wolę oraz Pragę, to w okresie międzywojennym dokonał się w tej dzielnicy zdecydowany zwrot w kierunku postindustrialnej fazy rozwoju. Na Powiślu wciąż powstawały nowe zakłady przemysłowe: Fabryka Wyrobów Metalowych „Sztancmet” przy ul. Dobrej 38 (1932 rok, zatrudniała 237 osób), Laboratorium Kopii Dźwiękowych wytwórni filmowej „Falanga” na rogu ulic Dobrej i Leszczyńskiej (1933-35; wcześniej działała tu fabryczka wyrobów miedzianych i metalowych Karola Müllera, specjalizująca się w urządzeniach kąpielowych i zatrudniająca 40 robotników), Zakłady Przemysłu Korkowego braci Balickich na ul. Dobrej 26 (1936-37). Wiele istniejących rozbudowywało się i zwiększało zatrudnienie (we wspomianej Fabryce Czekolady i Cukierków Józefa Domańskiego w 1931 roku pracowało już 348 osób, w Rektyfikacji Warszawskiej w 1938 roku 108 osób, a w Fabryce Czekolady, Kakao i Cukierków Fuchsa, powiększanej dwukrotnie w okresie międzywojennym, ok. 500 osób w roku 1938⁴; Zieliński 1996). Jednak bardzo intensywnie rozwijało się wówczas budownictwo mieszkaniowe. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości władze miasta dążyły bowiem do zmiany ubożego charakteru dzielnicy poprzez wprowadzenie na teren Powiśla budownictwa spółdzielczego, głównie na potrzeby urzędników państwowych i miejskich. Kilka tego rodzaju budynków zrealizowano w latach 20. i 30. XX wieku w rejonie ulic Czerwonego Krzyża i Tamki. Jako przykłady wymienić można istniejące do dziś: Dom Spółdzielni Mieszkaniowej „Zjednoczenie” przy ul. Dobrej (1926), Dom Spółdzielni Budowy Własnych Mieszkań Urzędników Poczтовых przy ul. Dobrej 8-10 (ok. 1925), dom spółdzielni „Nowe Zjednoczenie” (1936-37), czy Dom Zrzeszenia Spółek Gospodarczo-Inwestycyjnych Samopomocy Powszechnej (przed 1930; Zieliński 1996).

Był to jednocześnie okres upadku wielu zakładów przemysłowych na Powiślu, a obok opuszczonych, zdegradowanych budynków prowadzone były nowe, zmieniające charakter dzielnicy inwestycje. W 1914 r. zakończono budowę Mostu Poniatowskiego oraz dwupoziomowego bulwaru na Wybrzeżu Kościuszkowskim. Bulwar skutecznie zabezpieczył dzielnicę przed powodzią, co umożliwiło prowadzenie kolejnych inwestycji w pobliżu rzeki. Zlokalizowanie w 1914 r. budynku Akademii Sztuk Pięknych na Powiślu oraz organizowanie konkursów na koncepcje zagospodarowania Powiśla od lat 1916-1919 rozpoczęło dyskusję nad powiązaniem tego terenu ze Śródmieściem. Powstały kolejne obiekty użyteczności publicznej: Szpital Położniczy, gmach Związku Nauczycieli i Związku

⁴ Fabryka składała się z trzech budynków frontowych: najstarszy z nich (Drewniana 13/Topiel 12) wybudowany w latach 1911-12; budynek środkowy (Drewniana 11) powstał po 1925 roku, budynek pod nr 9 wzniesiono w l. 1938-39 (Zieliński 1996).

Zawodowego Pracowników Kolei, a w ich sąsiedztwie zaczęto budować eleganckie kamienice (Olejnik-Stańczuk 2010). To okres nie tylko zmiany funkcji oraz wizerunku Powiśla, ale również tworzenia nadwiślańskiej przestrzeni publicznej. Utworzono m.in. Skwer na Wybrzeżu Kościuszkowskim, który miał być atrakcją i wizytówką obszaru widoczną z mostu Kierbedzia i mostu Poniatowskiego. W 1939 r. stanął tam pomnik Syrenki – będący symbolem rzeki i miasta także obecnie.

Toczono dyskusje na temat dalszego zwracania miasta ku rzece. Nie do przecenienia były tu wizjonerskie plany (częściowo zrealizowane) ówczesnego prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, który chciał stworzenia eleganckich bulwarów ciągnących się od Cytadeli aż do Wilanowa⁵. Jak zauważają M. M. Drozdowski i A. Zahorski (2004) prezydent Starzyński w swej urbanistycznej działalności lansował m.in. ideę, której autorem był Oskar Sosnowski, wykorzystania walorów estetycznych skarpy oraz wyraźniejszego powiązania miasta z Wisłą. Autorzy Ci przywołują słowa ówczesnego decydenta: „Warszawa ostatecznie odsunęła się niemal zupełnie od rzeki. Wisła nie stała się centralnym punktem miasta, nie powstały wokół niej dzielnice portowe, nie skoncentrował się przy niej handel. (...) Przyczynił się do tego niewątpliwie fakt nieuregulowania dotąd ani brzegów, ani koryta rzeki. Wisła zmienia swój bieg i nurt i pozostaje nadal kapryśna, jakby przez pustynię, a nie stolicę przepływała. Jednakże musimy czynić wysiłki, aby miasto z Wisłą związać nawet pomimo to, że tak zasadniczy problem jej nieuregulowania na pewno jeszcze długi czas czekać będzie na rozwiązanie” (Drozdowski, Zahorski 2004, s. 300-301). Do wybuchu II wojny światowej Starzyńskiemu udało się uporządkować i wyasfaltować Wybrzeże Kościuszkowskie⁶. Od 1935 r. do wybuchu wojny ukończono półkilometrowy odcinek kamiennego bulwaru na wysokości Zamku Królewskiego i Starego Miasta, zlikwidowano komin stacji przepompowni przy ul. Karowej, uporządkowano rejon elektrowni, wystawiono pomnik Syreny u wylotu Tamki (Drozdowski, Zahorski 2004). Choć, jak twierdzą cytowani autorzy, były to dość skromne działania, to jednak na ich skutek na Powiślu powstały pierwsze luksusowe domy z wielopokojowymi mieszkaniami, zdaniem niektórych autorów stopniowo wypierające drobne zakłady przemysłowe i warsztaty (Świątek 2007, zob. też Kasprzycki 1997).

Wzdłuż powstającego bulwaru funkcjonowało kilkanaście przystani. Do 1939 r., wzdłuż lewego brzegu rzeki znajdowało się ich już kilkadziesiąt. Na południe od mostu Kierbedzia takie przystanie przy Wybrzeżu Kościuszkowskim miały m.in. firmy żeglugowe: Górnickich, Rogozika czy Maksa Friedmana. Na północ od mostu Kierbedzia przystanie były elegantsze, zacumowane tam były

⁵ Pierwsze projekty stworzenia bulwarów nad brzegiem Wisły sięgają lat 20. XIX wieku. Zdaniem W. Kolezaka (1901) roboty te zostały nawet rozpoczęte. Inny plan został przygotowany przez naczelnego inżyniera miasta, Aleksandra Jodko-Narkiewicza, w 1862 roku. Koncepcja ta nie doczekała się wykonania (Kasprzycki 1997).

⁶ Jak podaje J. Kasprzycki (1997), z dokumentów i wspomnień wynika, że przedwojenne władze miejskie traktowały bulwary kompleksowo, wypełniając Wybrzeże Kościuszkowskie starannie zaplanowaną zielenią i dbając o estetykę elewacji budynków „patrzących na Wisłę”.

statki bogatego Warszawskiego Towarzystwa Transportu i Żeglugi Polskiej SA. Najpotężniejszym przedsiębiorstwem była państwowa Polska Żegluga Rzeczna „Vistula”, dysponująca sześcioma rzecznoimi statkami pasażerskimi: „Belgia”, „Francja”, „Bajka”, „Goniec”, „Halka” i „Bałtyk”, oraz 26 jednostkami pasażersko-towarowymi i sześcioma holowniczymi⁷.

W latach 30. XX wieku organizowano rejsy na Bielany i Młociny, jak również do Torunia, Sandomierza i Gdyni. Był to okres, w którym warszawiacy chętnie i często spędzali czas nad Wisłą: „Wystarczy zwiedzić Wybrzeża Kościuszkowskie lub Gdańskie w pogodny dzień, by przekonać się, jakie tłumy ludzi żądnych wytchnienia ciągną nad uporządkowane brzegi królowej naszych rzek, z jaką rozkoszą chłoną ożywczy powiew z rzeki i pławią się w promieniach słońca, a wieczorem, gdy zapłoną liczne światła latarń, idą znów, by podziwiać cudne refleksy rzucane przez światła na ciemne tafle Wisły”⁸.

W 1933 roku otwarto linię warszawskiej kolei średnicowej, która przecięła Powiśle w poprzek. Inwestycja trwała od 1924 roku. Przewidywaną elektryfikację prądem stałym o napięciu 3 kV zakończono w 1936 roku. 15 grudnia 1936 roku przez teren Powiśla przejechały pierwsze zespoły trakcyjne.

Powiśle w okresie PRL

Bardzo duże szkody w zabudowie Powiśla, podobnie jak i całej Warszawy, wywołała II wojna światowa. Zabudowa wielu ulic została spalona. Co więcej, jak wynika z planu sporządzonego przez R. Marcinkowskiego (2003), choć duża część zabudowań została w czasie wojny „tylko” częściowo uszkodzona i nadawała się do remontu (wypalona lub zawalona górna część kamienicy, ewentualnie wypalony cały budynek, jednak bez naruszenia murów), obiekty te zostały po 1945 roku rozebrane. Los taki spotkał dużą część zabudowań między ulicami Dobrą i Browarną na odcinku między Bednarską a Drewnianą – z tego obszaru do dziś zachowało się tylko kilka kamienic, głównie przy ulicach Radnej i Drewnianej. Większy kompleks zabudowań, które przetrwały wojnę i zachowały się do naszych czasów, znajduje się na południe od ulicy Tamka, między Solcem a Wybrzeżem Kościuszkowskim [zob. plany Warszawy opracowane przez R. Marcinkowskiego (2003)].

Na części zburzonych w czasie wojny i w okresie powojennym terenów po wojnie powstała nowa zabudowa. W okresie PRL największą bodaj inwestycją mieszkaniową jeśli chodzi o skalę przestrzenną było wybudowanie w latach 60. osiedla „Radna”, znajdującego się w kwartale ulic: Browarna, Lipowa, Dobra i Leszczyńska.

Część terenów, przed wojną zabudowanych, przekształcono z kolei w obszary zielone. Należy do nich teren ograniczony kwartałem ulic: Gęsta, Browarna,

⁷ Urzykowski T. (2008) Spacerownik: Wisła Starzyńskiego <http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,89378,5230186.html?as=1>

⁸ Urzykowski T. (2008) Spacerownik: Wisła Starzyńskiego <http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,89378,5230186.html?as=1>

Karowa i Dobra (lekkie wyniesienie terenu na tym skwerze to zasypane gruzy po kamienicach) oraz zachodnia pierzeja ulicy Browarnej (zabudowana przed wojną tylko częściowo). Taką inwestycją jest także Centralny Park Kultury (CPK), który powstał w latach 1952-1964. Do dziś jest to ważna przestrzeń publiczna na Powiślu. Główna część parku została otwarta w 1955 r., a obszar, na którym podjęto wówczas prace, wyniósł 240 hektarów. Park powstał na terenie zniszczonych w czasie wojny osiedli mieszkaniowych oraz dawnych ogrodów Frascati. Wstępny plan zakładał, że w ogromnej większości obszar zniszczonego Powiśla nie będzie odbudowywany, powstanie natomiast park. Zdecydowano jednak na ograniczenie powierzchni CPK i wybudowanie nowych osiedli. Obecnie powierzchnia parku wynosi ok. 90 ha i od 1992 r. nosi on nazwę Parku Marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza (ryc. 3).

Jeszcze inne fragmenty dzielnicy zniszczone w czasie wojny do dziś nie zostały zabudowane – np. część południowej pierzei ulicy Leszczyńskiej (na innej części powstały w 2006 roku apartamenty „Przy Wiśle”), czy wschodnia pierzeja ulicy Cichej, na której dawniej znajdowały się kamienice i Fabryka Czekolady i Cukierków Józefa Domańskiego (Zieliński 1996).

Zniszczenia wojenne pozwoliły wkomponować w plany zagospodarowania przestrzennego Powiśla dwa duże przedsięwzięcia drogowe: tzw. Wisłostradę (na terenie Powiśla formalnie ulica Wybrzeże Kościuszkowskie), otwartą w 1974 r. i przebiegającą wzdłuż wybrzeża Wisły, oraz Trasę Łazienkowską (1974 r.), wchodzącą w skład tzw. małej obwodnicy Warszawy i przecinającą południową część Powiśla. Należy podkreślić, że wymienione inwestycje nie przybliżyły miasta do rzeki, zwłaszcza budowa Wisłostrady wpłynęła negatywnie na wykorzystanie terenów nadrzecznych. W latach 70. i 80. XX wieku wybudowano betonowe nadbrzeże schodkowe, co zachęciło mieszkańców do spacerów nad Wisłą.

Ten powojenny okres w historii Powiśla A. Cymer (2011, s. 17) podsumowuje następująco: „(...) Powiśle zamieniło się w zwykłą warszawską dzielnicę, w której wymieszala się zabudowa ocalała z II wojny światowej z blokami, stawianymi w latach 60. i 70. XX wieku, dzielnicę atrakcyjną ze względu na śródmiejskie położenie, ale pozbawioną jakiegoś szczególnego, charakterystycznego rysu”.

Powiśle współcześnie

W ostatnim dwudziestoleciu nastąpiły kolejne duże zmiany funkcji i zagospodarowania Powiśla (ryc. 2.). Jedną z najważniejszych inwestycji, podnoszącą prestiż i atrakcyjność tego obszaru, była otwarta w 1999 roku Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (ryc. 3). Decyzja o zlokalizowaniu jej przy ulicy Dobrej zapadła już w roku 1990. Choć przez kilka dekad poszukiwano miejsca dla nowej biblioteki uniwersyteckiej, dopiero po przemianach politycznych w 1989 roku pojawił się do tego odpowiedni klimat i stało się to realne. Rząd Tadeusza Mazowieckiego podjął wówczas decyzję o tym, żeby środki pochodzące z komercyjnego użycia gmachu KC PZPR przeznaczyć na projekt i realizację nowego BUW-u. Trzy lata później rozstrzygnięto konkurs SARP na projekt tego obiektu

reg zmian, jakie zaczęły na tym terenie zachodzić. Z pewnością przyczynił się do tego fakt, że oprócz funkcji edukacyjnej do BUW-u wprowadzono także szereg funkcji usługowych (funkcje gastronomiczne, rozrywkowe, biurowe, handlowe, inne funkcje edukacyjne), jako że część powierzchni gmachu została przeznaczona na cele komercyjne. W sąsiedztwie obiektu zaczęły powstawać kluby muzyczne, księgarnie, czytelnie, kawiarnie oraz placówki łączące w sobie cechy kilku placówek (klubo-kawiarnie, księgarnio-kawiarnie). Część z nich zlokalizowana była na obszarach zdegradowanych (np. w dawnych garażach i warsztatach samochodowych powstały alternatywne kluby muzyczne, obecnie już nie istniejące). Mieszkańcy Warszawy coraz chętniej zaczęli odwiedzać Powiśle, korzystać z rozwijającej się tam bazy usługowej i rozrywkowej, czy po prostu spacerować. Zjawisko to D. Bartoszewicz (2008) określił mianem „buwizmu”.

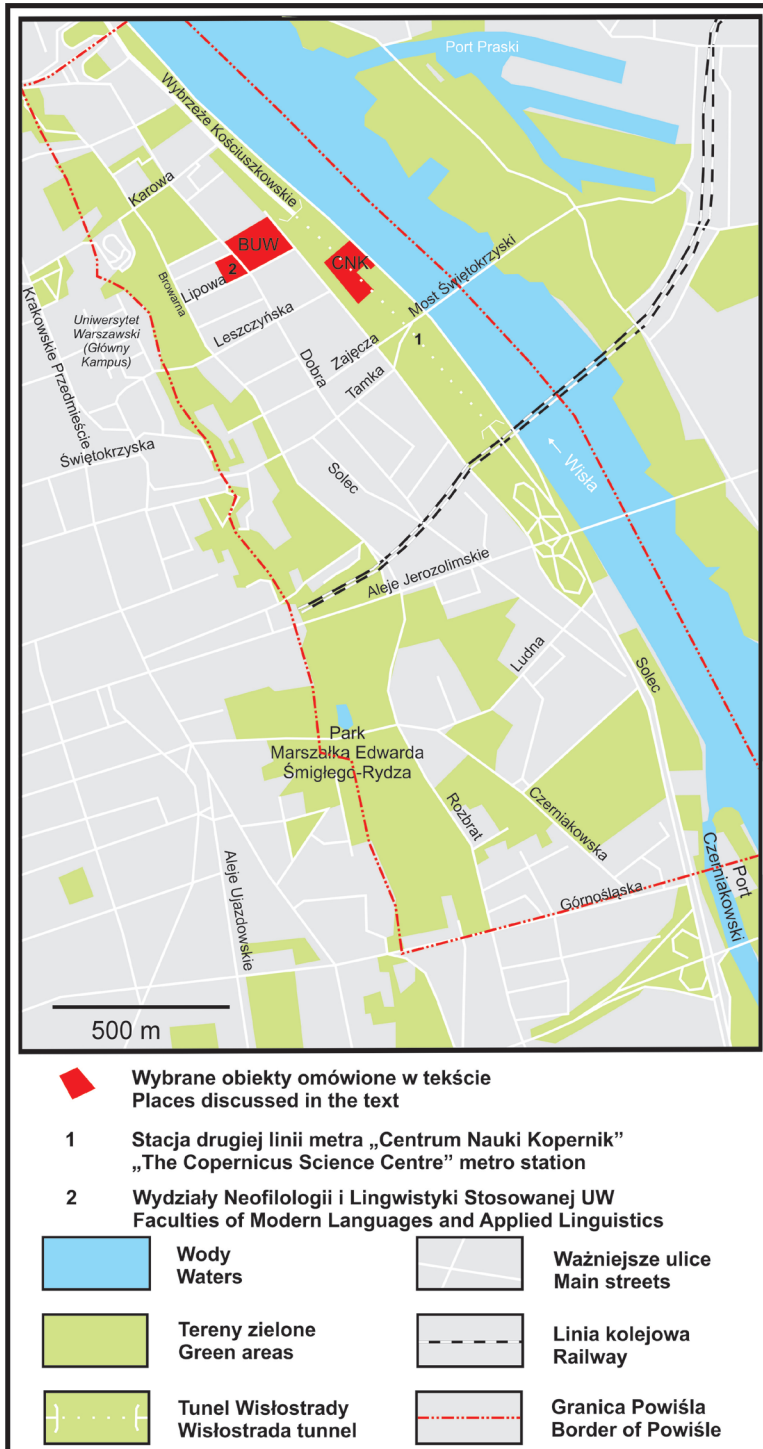
W tym samym czasie, kiedy trwały prace przygotowawcze do budowy nowej uniwersyteckiej biblioteki, władze Uniwersytetu Warszawskiego debatowały nad założeniami organizacji przestrzennej Uniwersytetu. Już wówczas wyrażono przekonanie, że „Uniwersytet powinien konsekwentnie zabiegać o wszelkie tereny i budynki położone między Wisłą a historyczną siedzibą przy Krakowskim Przedmieściu starając się pozyskać je w drodze decyzji administracyjnych, kupna lub wymiany” (*Uchwała Nr 61 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego...* 1995). W intencję tę wpisała się przedstawiona w lipcu 1997 roku koncepcja Dzielnicy Uniwersyteckiej na Powiślu, na zlecenie Urzędu Miasta przygotowana na forum Biura Planowania Rozwoju Warszawy przez inż. arch. Jana Rutkiewicza, inż. arch. Jerzego Illasiewicza oraz dr. Jacka Bobińskiego (*Stanowisko Senackiej Komisji...* 1997; Rutkiewicz i in. 1997). Koncepcja ta zakładała m.in. schowanie Wisłostrady w tunelu i zabudowę uniwersytecką od skarpy do Wisły. Wysłunięty wówczas pomysł stworzenia Dzielnicy Uniwersyteckiej, nazywanej też warszawską Dzielnicą Łacińską (zob. np. Dudek-Mańkowska 2011, Homiński 2007, wypowiedzi Prezydent Warszawy⁹), jest do dziś przywoływany tak przez władze Uniwersytetu (np. Lipski 2007, wywiad z Prorektorem prof. Stanisławem Głąbem z 2006 roku¹⁰), jak i przez władze miasta (*Strategia rozwoju miasta...* - m.in. cel 4.2, przywołana wcześniej wypowiedź Prezydent Miasta). Koncepcja J. Rutkiewicza i in. (1997) nie została jednak w całości zrealizowana (głównie ze względu na kwestie własnościowe). Zgodnie z nią powstał budynek Wydziałów Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej przy ulicy Dobrej 55, jak również ma powstać nowy gmach dla Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych przy zbiegu ulic Dobrej i Bednarskiej¹¹ (Derek 2012).

Do koncepcji tej wielokrotnie odwoływały się zarówno władze Uniwersytetu Warszawskiego jak i władze Warszawy. Jednak wiele z jej założeń nie zostało zrealizowanych. Zdaniem jej współautora, J. Rutkiewicza, nie ma już szans na zre-

⁹http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,8622379,Wszechswiat_zaczal_sie_nad_Wisla__Kopernik_otwarty_.html (22.05.2012)

¹⁰ http://www.uw.edu.pl/pismo/kwart_0603/rozmowa.html (22.05.2012)

¹¹ <http://portal.uw.edu.pl/web/dla-mediow/planowane-inwestycje> (25.05.2012)

Ryc. 3. Ważniejsze obiekty współczesnego Powiśla (źródło: opracowanie własne)
Fig. 3. Important places of Powiśle nowadays (source: own elaboration)

alizowanie pełnej koncepcji Dzielnicy Uniwersyteckiej, gdyż wiele terenów pod inwestycje zostało przez władze miasta sprzedanych z pominięciem Uniwersytetu (pomimo, że uczelnia starała się o ich przejęcie; zob. m.in. wywiad z Rektorem UW [w:] Lipski 2007, *Protokół nr 1 posiedzenia Komisji Senackiej...* 2005¹²).

Inne ważne zmiany na Powiślu związane były z infrastrukturą. W 2000 r. wybudowano Most Świętokrzyski (ryc. 3), co przyczyniło się do zmiany funkcji wielu ulic oraz zmiany oblicza dzielnicy. Most stał się nowym, ważnym symbolem nowoczesnej Warszawy. Nie jest on skomunikowany z żadną drogą szybkiego ruchu w Śródmieściu, przez co ma znaczenie lokalne i nie służy tranzytowi przez Warszawę. Decyzją nie do przecenienia dla dalszego rozwoju Powiśla było proponowane już we wspomnianej wyżej koncepcji zespołu J. Rutkiewicza wybudowanie w latach 2001-2002 tunelu dla fragmentu Wisłostrady. W ten sposób nie tylko ułatwiony został dostęp do rzeki, ale także uwolnione zostały tereny nad trasą (ryc. 3). Budowa tunelu do dziś budzi wiele kontrowersji, a dyskusja na temat celowości tej inwestycji powróciła w 2012 roku podczas awarii związanej z budową stacji drugiej linii metra. Początkowo zabudowa nad tunelem miała mieć charakter komercyjny (władze miasta odpłatnie miały udostępnić pozyskany teren), jednak po zmianie władz samorządowych teren ten przeznaczono na cele kultury, nauki i rekreacji¹³. Do dziś duża jego część pozostaje niezabudowana (tereny zielone), na części zaś powstała inna bardzo ważna dla Powiśla inwestycja: Centrum Nauki Kopernik (CNK; ryc. 3).

Nie znając kulis procesów decyzyjnych trudno powiedzieć, w jakim stopniu CNK powstało nad tunelem Wisłostrady w wyniku rzeczywistej chęci ulokowania na Powiślu takiej inwestycji, a na ile przyczyniło się do tego polskie prawo, nie pozwalające na wydzielenie odrębnej własności w warstwach gruntu (według polskiego ustawodawstwa nie można ustalić osobnej własności dla trasy i ewentualnej zabudowy tam, gdzie byłaby ona przykryta)¹⁴. Faktem jest, że już w 2003 roku, gdy ówczesny prezydent Warszawy Lech Kaczyński otwierał zakończoną inwestycję, deklarował, że „być może powstanie tu centrum wystawiennicze lub muzeum”¹⁵. 1 czerwca 2005 roku zawarta została „Umowa o utworzeniu wspólnej instytucji kultury pn. Centrum Nauki Kopernik” pomiędzy Miastem Stołecznym Warszawa a Skarbem Państwa reprezentowanym przez Ministrów Nauki i Informatyzacji oraz Edukacji Narodowej i Sportu. W umowie tej jest mowa o tym, że „intencją miasta jest [między innymi – przyp. MD i SDM] rewitalizacja bulwarów nadwiślańskich poprzez nadanie im charakteru przestrzeni publicznej o funk-

¹² Rektor UW prof. Katarzyna Chałasińska-Macukow, pytana o obszar byłej elektrowni, sprzedany prywatnemu deweloperowi, który wybuduje tu kompleks budynków wielofunkcyjnych, odpowiada: „Nie wiem, dlaczego tak się stało. [...] Tak, [Uniwersytet starał się o ten teren – przyp. MD i SDM], sądziliśmy nawet, że mamy duże szanse na uzyskanie tego terenu. Nie znam szczegółów” (Lipski, 2007, 4).

¹³ <http://siskom.waw.pl/wislostrada.htm>

¹⁴ Art. 143 Kodeksu cywilnego, także: art. 48, 49 i 191

¹⁵ <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Tunel-pod-Wislostrada-otwarty,wid,1397855,wiadomosc.html?ticaid=1e3f5;10.04.2012>

cjach kulturalnych, edukacyjnych i artystycznych”. Budowa CNK rozpoczęła się w 2008 roku; 5 listopada 2010 roku otwarty został dla zwiedzających pierwszy moduł wystawy. Obiekt wpisał się w funkcję uniwersytecko-edukacyjną Powiśla i niewątpliwie przyczynił się do zwiększenia atrakcyjności tej dzielnicy, stając się jednym z najbardziej popularnych miejsc w Warszawie.

PODSUMOWANIE

Powiśle przez wieki było dzielnicą zaniedbaną i biedną, by rozwinąć się następnie jako pierwsza w Warszawie dzielnica przemysłowa. Moda na Powiśle zrodziła się w okresie międzywojennym wraz z planami inwestycyjnymi ówczesnego prezydenta miasta, Stefana Starzyńskiego. Na Powiślu pojawiła się wówczas na większą skalę funkcja mieszkaniowa. Po wojnie to właśnie ona była tu dominująca – aż do początku lat 90. XX wieku, kiedy to obszar ten zaczął przyciągać nowe, atrakcyjne dla mieszkańców Warszawy inwestycje. Wraz z pojawieniem się BUW-u, budową tunelu dla fragmentu Wisłostrady czy powstaniem Centrum Nauki Kopernik, Powiśle stawało się dzielnicą coraz bardziej atrakcyjną i modną. W marcu 2015 roku otwarto przebiegającą przez ten drugą linię metra M2, a nad Wisłą, w pobliżu pomnika Syrenki, powstała stacja „Centrum Nauki Kopernik” (ryc. 3), co dodatkowo zwiększyło dostępność tego obszaru.

Literatura

- Bartoszewicz D., 2008, Sztuka, nauka i komercja zmieniają brzeg Wisły, *Gazeta Wyborcza*, 5 maja 2008.
- Cymer A., 2011, Bez ograniczeń, *Krytyka architektury*, 1 (2), 17-21.
- Derek M., 2011, Przestrzeń czasu wolnego w obiektach poprzemysłowych na warszawskiej Pradze. Pomysł na sukces?, [w:] Kowalczyk-Anioł J., Makowska-Iskierka M. (red.), *Turystyka... Moda na sukces?*, seria: Warsztaty z Geografii Turyzmu, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (w druku).
- Derek M., 2012, „Przemiany przestrzenno-funkcjonalne na warszawskim Powiślu w kontekście koncepcji gentryfikacji”, [w:] J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz (red.), *XXV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Procesy gentryfikacji w mieście*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 101-112.
- Dudek-Mañkowska S., 2011, Sektor kreatywny w przestrzeni turystycznej Warszawy, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 165-173.
- Drozdowski M. M., Zahorski A., 2004, *Historia Warszawy*, Wyd. Jeden Świat, Warszawa.
- Handke K., 2007, Z powiśla Powiśle, *Stolica. Warszawski Magazyn Ilustrowany*, 6 (2183), 10-12.
- Homiński B., 2008, Nowe „serce” Warszawy. BUWing na Powiślu, *Czasopismo techniczne*, 3-A, Kraków, 7-14.

- Kasprzycki J., 1997, *Korzenie miasta. Warszawskie pożegnania*, t. II: Śródmieście Północne, VEDA, Warszawa.
- Koleżak W., 1901, *Powisłe Warszawy. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Powisła*, Księgarnia Nakładowa Saturnina Sikorskiego, Warszawa.
- Lipski J. T., 2007, Łacińska nad Wisłą. Z Jej Magnificencją Rektorem Uniwersytetu Warszawskiego, prof. dr hab. Katarzyną Chałasińską-Macukow, rozmawia Jan Tomasz Lipski, *Stolica. Warszawski Magazyn Ilustrowany*, 6 (2183), 4-5.
- Maczewski R., Jaszczyński K., 2007, Elektrownia na Powislu – sto lat w służbie miastu, *Stolica. Warszawski Magazyn Ilustrowany*, 6 (2183), 26-29.
- Marcinkowski R., 2003, *Ilustrowany atlas dawnej Warszawy*, Stowarzyszenie Studentów i Absolwentów Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego „PANGEA”, Warszawa.
- Misztal S., 1998, Przekształcenia struktury przemysłu Warszawy, *Atlas Warszawy*, z. 6, Wyd. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN, Warszawa.
- Mórawski K., 2003, *Warszawa. Dzieje miasta*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Olejnik-Stańczuk K., 2010, *Wisła w percepcji mieszkańców Warszawy i planach rozwojowych*, maszynopis pracy magisterskiej przygotowanej na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Protokół nr 1 posiedzenia Komisji Senackiej ds. Organizacji i Rozwoju Przestrzennego Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 30.11.2005 r.*, 2005.
- Prus B., 1995, *Lalka*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Rutkiewicz J., Illasiewicz J., Bobiński J., 1997, *Studium urbanistyczne funkcjonalno-przestrzennego zagospodarowania terenów po obu stronach Wisły (rejon Portu Praskiego, Stadionu Dziesięciolecia i Powisła)*, Gmina Warszawa-Centrum, maszynopis.
- Stanowisko Senackiej Komisji Stanowisko Senackiej Komisji ds. Organizacji i Rozwoju Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 2 lipca 1997 r. w sprawie Koncepcji Dzielnicy Uniwersyteckiej na Powislu przedstawionej w dniu 25.06.1997 przez zespół w składzie: inż. arch. Jan Rutkiewicz, inż. arch. Jerzy Illasiewicz, dr Jacek Bobiński*, 1997, http://duch.mimuw.edu.pl/~sjack/korp/kor_stan_powisle.pdf (23.05.2012).
- Strategia rozwoju miasta stołecznego Warszawy do roku 2020*, http://www.um.warszawa.pl/sites/default/files/Strategia_Rozwoju_m.st._Warszawy_do_2020_r..pdf (25.05.2012).
- Sosnowski O., 1930, *Powstanie, układ i cechy charakterystyczne sieci ulicznej na obszarze Wielkiej Warszawy*, Wydawnictwo Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Świątek T. W., 2007, Spacerkiem po dawnym lewobrzeżu, *Stolica. Warszawski Magazyn Ilustrowany*, 6 (2183), 8-10.
- Uchwała Nr 61 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z 12 kwietnia 1995 r. o założeniach organizacji przestrzennej Uniwersytetu Warszawskiego*, 1995, www.duch.mimuw.edu.pl/~sjack/korp/uch_sen_1995.pdf (23.05.2012).
- Umowa o utworzeniu wspólnej instytucji kultury pn. Centrum Nauki Kopernik*, bip.kopernik.org.pl/pages/download/18
- Urzykowski T., 2008, *Wisła Starzyńskiego*, Spacerowniki 2008, <http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,89378,5230186.html>
- Zieliński J., 1995, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy. Śródmieście Historyczne*, tom 1, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa.

Zieliński J., 1996, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy. Śródmieście Historyczne*, tom 3, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa.

Zieliński J., 2003, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy. Śródmieście Historyczne*, tom 9, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa.

Summary

The management and the functions of Powiśle district in Warsaw have always been closely associated with the Vistula river. Powiśle (literally near-the-Vistula) is a district in Warsaw's central borough, Śródmieście. It is located between the Vistula river and its escarpment. Development periods of Powiśle can be divided into three main phases. The first, pre-industrial period, ended at the end of the 18th century. At the turn of the eighteenth and nineteenth centuries, the area became industrialized, and the industrial period lasted until the early 20th century. Then, the factories started to be re-localised to more favourable terrain for them, primarily to the districts adjacent to the city centre: Wola and Praga. Powiśle gradually began to move into a period of post-industrial development in the interwar period. After the transition to a market economy in 1990 these attractive riverside areas have begun to take their rightful place in the structure of the city. New investments (e.g. the tunnel under Wisłostrada, the Copernicus Science Centre, the University of Warsaw Library, a metro station) helped to reintegrate the city and the river. Nowadays the changes are speeding up: there are not only more cafes and clubs, but also new offices and apartments.